

Reflectarea statutului de bilingvi al vorbitorilor de limbă română din sudul regiunii Odesa

de

POLINA KISEOLAR

Предоставленный в данной статье материал является фрагментом нашей диссертации, цель которой является изучение социолингвистического статуса молдавских говоров на юге Одесской области (Украина) в сфере обиходного общения, реализованного на базе диалектологического исследования. Это предполагает богатый банк тематических и свободных текстов, более длительное во времени наблюдение за разными формами речи молдаван указанной территории. Это тот уровень, к которому приблизились специалисты Франции, Германии, Англии, Республики Молдовы в сотрудничестве с лингвистами Румынии.

Способы использования румынского, русского и, реже, украинского языков в говорах упомянутого населения, а именно, *самокоррекция* респондента в процессе общения с интервьюером; избыточно-факультативное *объяснение* значений лексем; *нерешительность* при выборе нужного слова того или иного языка; *повтор* одной и той же лексемы как прием поиска наиболее адекватной; *дублирование* ключевых слов участника коммуникации; *калькирование* лексем, синтаксисом другого языка; *чередование* русских и румынских слов одним и тем же субъектом; *формоизменение* иноязычных (русских) слов по румынской парадигме – все это явно отражает билингвистический статус румыно-язычного населения юга Одесской области.

Результаты нашего исследования, проведенного в указанных населенных пунктах, отражают неадекватность речи местных носителей румынского языка литературному прототипу, отражают расстояние между их разговорной речью и литературными нормами. Исходя из этого, мы указываем на значительное присутствие языковых интерференций: в разговорной речи румынофонов используются много руссизмов (в нашем случае) и, меньше, украинизмов. Результаты такого состояния дел являются причиной того, что некоторые лица отказываются от своего родного языка в пользу престижного – факт, который может привести к языковой ассимиляции.

1.1. Conviețuirea românilor (moldovenilor) și a populațiilor de origine slavă din sudul regiunii Odesa (ucraineni, ruși) de-a lungul veacurilor, pe același teritoriu sau pe teritorii învecinate, a determinat unele trăsături comune ale culturii și ale spiritualității acestor popoare, iar „fenomenele extralingvistice: amestec de populație, conviețuire de durată pe același teritoriu, relații economice, politice, culturale ale unor populații de pe teritorii alăturate”¹ au dus la contactul dintre limbi. În diferite etape ale evoluției sale, populația românească din zona de la est de Prut a avut relații cu vecinii săi, a fost influențată

¹ Al. Graur (coordonator), *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, p. 520.

de aceștia și a influențat dezvoltarea lor. O mărturie elocventă a acestui fapt este bine reprezentată de situația din sudul Basarabiei, unde contactele economice, politice și culturale dintre românii și slavii de pe acest teritoriu, stabilite pe alocuri, încă din Evul Mediu, sînt de durată, avînd ca urmare influențe în limbă.

1.2. Am putut constata că aceste contacte, pe diferite planuri, se reflectă într-un mod deosebit în cel mai activ element al comunicării, în limbă, problemă ale cărei aspecte complexe au constituit tema tezei noastre de doctorat, intitulată *Statutul sociolingvistic al graiurilor moldovenești din regiunea Odesa (Ucraina)*.

Ca notă aparte a cercetării, menționăm faptul că atenția noastră s-a îndreptat spre investigarea subiectului din perspectiva comunicării curente, uzuale, care poate fi cunoscută pe baza investigației de tip dialectologic. Aceasta, depășind optica folosirii preponderente a chestionarelor, presupune un corpus bogat de texte orale, „tematice” și „libere”, observarea într-o perioadă mai lungă a vorbirii, în diferite registre, nivel de care, anterior, pentru graiurile de care ne ocupăm, s-au apropiat numai cercetătorii din Republica Moldova în colaborare cu cei din România². Ținem să precizăm, de asemenea, în ceea ce privește profilul textelor, că, în culegerea și încadrarea lor, ne-am condus după criteriile de analiză stabilite de Stelian Dumistrăcel în prefața la volumul II/1 din culegerea *NALR. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*; astfel de texte trebuie considerate după triplul criteriu: al mesajului, ca *etno-* și *sociotexte*, al canalului, ca *orale*, și al codului, ca *texte dialectale*³. În ceea ce privește transcrierea, precizăm faptul că am aplicat sistemul atlaselor lingvistice românești, cu simplificări pe care ni le-au impus nu numai dificultăți de ordin tehnic, ci și intenția de a facilita lectura unor texte ce se adresează categoriei mai largi a celor interesați de probleme de sociolingvistică.

2. Lucrarea noastră, privind statutul sociolingvistic al graiurilor moldovenești din sudul regiunii Odesa, este realizată, în principal, pe baza anchetelor la fața locului, prin înregistrări pe bandă de magnetofon, în 15 localități din raioanele Reni: (Dolîns'ke [DI], Lîmans'ke [L], Plavni [PI], Novosel'ke [NR], Orlivka [OR]), Ismail (Ozerne [OZ], Utkonosivka [U], Camîșivka [C]), Chilia (Cervonîi Iar [CI], Prîozerne [Pr], Dmîtrivka [Dm]), Tatarbunar (Boșivka [Br]), Sărata (Novoselivka [NS], Starosill'e [St], Furativka [Fr]), toate aceste sate fiind situate în sudul regiunii Odesa și compact populate de români, care își zic „moldoveni” și limba și-o numesc „moldovenească”.

2.1. În fiecare localitate am anchetat între 5 și 13 persoane, păstrînd indici microsociolingvistici de bază: de vîrste și sexe diferite, avînd statuturi sociale și ocupații diferite (bucătăreasă, agricultor, contabil, croitoreasă, educatoare, elev, farmacist, fierar, gospodină, grădinar, învățător, tractorist, mulgătoare, muncitoare, lemnar, preot, soră medicală, student, șofer, vînzător, veterinar ș. a.).

În ceea ce privește alegerea informatorilor, scopul nostru principal a fost de a urmări, în primul rînd, aspectele sociolingvistice reflectate în graiurile din sudul regiunii Odesa, pe fondul trăsăturilor dialectale specifice zonei. Din această perspectivă, am ales informatori de diferite categorii de vîrstă⁴ între 12 și 80 de ani: **I** = fată între 12-17 ani; **II** = băiat între

² Vezi, în special, Maria Marin *et al.*, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti”, București, 2000.

³ *Texte dialectale, texte orale, etno- și sociotexte*, în *NALR. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, II/1, Editura Academiei Române, București, 2002, p. 9–14.

⁴ Am avut în vedere categoriile de delimitare utilizate de dialectologii din România la înregistrarea și publicarea textelor dialectale din programul NALR.

12-17 ani; **III** = tînăra între 18-29 de ani; **IV** = tînăr între 18-29 de ani; **V** = femeie între 30-44 de ani; **VI** = bărbat între 30-44 de ani; **VII** = femeie între 45-60 de ani; **VIII** = bărbat între 45-60 de ani; **IX** = femeie peste 60 de ani; **X** = bărbat peste 60 de ani⁵.

Pentru o cercetare de profil sociolingvistic, considerăm utilă o prezentare generală a informatorilor în funcție de reperele anunțate anterior.

— Cele zece grupe de vîrstă sînt prezentate detaliat în cele ce urmează. În linii generale, este vorba de trei mari grupuri: a) persoane de peste 60 de ani (IX – X); b) persoane între 30 și 60 de ani (V – VIII); c) copii și tineri între 12 – 30 de ani (I – IV), fiecare grup fiind reprezentat în număr aproximativ egal de subiecți (36 – 48 – 47). Majoritatea o formează tinerii și persoanele de vîrstă medie, care prezintă un interes deosebit pentru tema de față.

— În ceea ce privește sexul, din totalul de 131 de informatori, 60 sînt bărbați, iar 71 femei, în raport aproximativ de egalitate în ceea ce privește tinerii și persoanele de vîrstă medie, dar pentru grupul de persoane de peste 60 de ani, în majoritatea cazurilor, predomină femeile (22, față de 14 bărbați), opțiune prin care am urmărit și verificarea afirmațiilor, general cunoscute, privitoare la conservatorismul lingvistic al femeilor.

— În majoritatea cazurilor, subiecții noștri sînt români, din părinți români, dar preocuparea de a cunoște comportamente (socio)lingvistice diferențiate a determinat selectarea unor informatori din familii mixte din punct de vedere etnic (unul dintre părinți este român, iar celălalt ucrainean sau rus). Subliniem faptul că, în ceea ce privește *etnia*, respectiv *limba maternă* a subiecților românofoni, au fost folosite denumirile *moldovean*/*limbă moldovenească*, în conformitate cu uzul generalizat și, în parte, oficializat și, de asemenea, în conformitate cu exprimarea curentă a informatorilor, care, adesea, fac ei înșiși identificări corecte (științific) în ceea ce privește semnificația acestor *etnonime* și *glotonime*.

— Situația în ceea ce privește instrucția școlară se prezintă astfel: numai un număr mic dintre subiecți (4) au învățat doar patru clase primare; între 7 și 9 clase au absolvit 24 dintre aceștia; majoritatea (73) au urmat o școală medie sau liceul (16), o școală profesională (34) sau cursuri de calificare (23); în sfîrșit, 4 dintre subiecți au studii superioare. Notăm faptul că, în fiecare caz, am precizat tipul de școală la care subiecții au învățat; acesta este, în majoritatea situațiilor, pentru cei de vîrstă medie, școala „rusească”; la școală „românească” și „rusească” au învățat 14, iar, dintre subiecții în vîrstă de peste 60 de ani, numai 9 au făcut doar școală „românească”. Atenția noastră s-a îndreptat, așadar, asupra persoanelor cu pregătire școlară medie și tehnică, active atît profesional, cît și în viața socială, despre care este de presupus că sînt interesate în ceea ce privește statutul sociolingvistic, ca mijloc de integrare în structurile statului ucrainean.

— În sfîrșit, ca profil general, în ceea ce privește ocupațiile, în grupe aproximativ egale sau comparabile numeric se află tractoriștii, șoferii și diferiți meseriași (28), muncitori agricoli și industriali (24), persoane necalificate din sectorul comercial și din servicii (23), studenți și elevi (26), respectiv femeile casnice (18).

Grupuri reduse numeric sînt formate din cadre medicale (4), cadre didactice (4), funcționari de diferite categorii (5); în sfîrșit, în localitatea Starosill'a am înregistrat texte și de la un preot, absolvent al școlii de profil din orașul Odesa.

⁵ În textul lucrării, numele localităților apar abreviate (vezi *supra*), iar cifrele romane indică informatorii aparținînd unei categorii sau alteia.

Prin diversitatea statutului profesional al subiecților am urmărit, obiectiv vorbind, să cunoaștem situația lingvistică a diferite medii și aprecierile acestora asupra utilizării limbii materne, a limbii de stat și a limbii de comunicare interetnică.

2.2. Adunarea și cercetarea materialului lingvistic din cele 15 localități s-a desfășurat în mai multe etape: a) realizarea anchetelor la fața locului; b) înregistrarea textelor pe bandă de magnetofon; c) transcrierea textelor înregistrate; d) anchete de sondaj efectuate de către studenții Secției de limba română a Universității Umaniste din Ismail, în cadrul practicii dialectologice și al cursului special „Specificul limbii române vorbite în sudul regiunii Odesa”, cu informatori din cele cinci raioane ale regiunii Odesa ș. a.

Pe parcursul anchetei noastre, am înregistrat următoarele categorii de texte orale: **I** — etnotexte (cu privire la ocupații), **II** — sociotexte (în legătură cu temele privind biografia subiecților anchetați) și **III** — texte libere (întâmplări din viață), avînd ca scop determinarea statutului de bilingvi al vorbitorilor din zona cercetată și, totodată, stabilirea frecvenței utilizării cuvintelor rusești și, mai rar, a celor ucrainene de către vorbitorii în cauză (tipul de texte în care le folosesc, ponderea acestora în funcție de tipul de texte). În ceea ce privește textele înregistrate putem afirma, în linii generale, că sînt contaminate de numeroase împrumuturi rusești, de calcuri, atît lexicale, cît și semantice. Constatarea se referă, în primul rînd, la persoane care au efectuat serviciul militar în armata sovietică, care și-au făcut studiile în limba rusă, dar și la persoane încadrate în diferite structuri sociale și profesionale, în special prin agricultura „colhoznică”. În etnotexte, cu subiecte de tipul: „Cum se coace pîinea”, „Cum se pregătește o mîncare obișnuită”, „Cum se treiera cu caii”, „Cum se țese” ș. a., la informatori din generația de peste 60 de ani, dar nu numai la aceștia, termenii limbii române s-au păstrat, vorbirea lor fiind mai puțin „contaminată” de elemente rusești, mai ales dat fiind faptul că se referă la ocupații tradiționale. Aceste constatări ne determină să considerăm că, pentru a trage concluzii asupra nivelului competenței idiomatice a vorbitorilor graiurilor moldovenești, ca parte a dacoromânei, trebuie mai întîi să facem distincția între tipurile de „discursuri” pe care le întrebuițează aceștia, în funcție de referent (competență idiomatică propriu-zisă), dar și în funcție de interlocutor și de condițiile comunicării (competență expresivă). Acest aspect a fost pus în evidență într-un studiu semnat de Stelian Dumistrăcel⁶. În această ordine de idei, pentru caracterizarea limbii „istorice” a vorbitorilor minorității naționale române din sudul regiunii Odesa, sînt semnificative relatările referitoare la elementele de bază ale raporturilor om — mediu.

3. Datorită mărcilor locale deosebit de puternice pe care le reprezintă fonetismele populare și regionale (dialectale), trăsăturile morfologice neliterare și, mai ales, ponderea importantă a împrumuturilor rusești (și ucrainene) și a regionalismelor din perspectivă dacoromânească, în funcție de tipul de texte, influența limbii române literare se manifestă destul de slab. Efectele preluării spontane a normelor limbii literare sau ale însușirii acestora prin școală sînt însă perceptibile la o parte importantă a subiecților din zona anchetată, în general, în funcție de capacitatea lor de a sesiza diferențele de vorbire în familie, cu prieteni ori cunoscuți (registru familiar) și, pe de altă parte, cu persoane instruite, necunoscute, care se interesează de felul cum vorbesc ei. Acest aspect iese însă în evidență în mod deosebit cu privire la tineri (elevi și studenți) și la persoane de vîrstă medie cu ocupații diverse (învățători, medici, funcționari).

⁶ „Graiul pîinii” în lumina «lingvisticii integrale» coșeriene, în „Limba română” (Chișinău), anul XIII, 2003, nr. 4-5, p. 118-131.

Textele pe baza cărora am făcut analiza sînt orientate spre redarea specificului local, manifestat în plan lingvistic, prin sondarea aspectului conservator al limbajului, fapt care permite descoperirea „permanenței”. Dat fiind că înregistrarea textelor a fost realizată într-un registru „public formal” (o situație de comunicare neobișnuită pentru vorbitori: anchetator necunoscut, dictofon, întrebări despre limbă, obiceiuri ș. a.), în relatările subiecților apar, incidental, și fonetisme literare, neologisme și chiar forme hipercorecte. Puține împrumuturi rusești întîlnim și în texte înregistrate de la generația tînă, atunci cînd relatările se referă, de exemplu, la oameni apropiați, rude, cunoscuți sau prieteni.

Dat fiind că majoritatea vorbitorilor de limbă română din sudul regiunii Odesa este bilingvă (mai rar, trilingvă), acest statut este reflectat în textele înregistrate de la informatorii noștri în care constatăm: 1) **corectări** [K], atît de tip „progresiv”, datorită preluării modelului limbii române literare, cît și în sens „regresiv” (cînd norma literară este „evitată”, pentru redarea specificului vorbirii locale); 2) **explicații** [Ex], ca rezultate ale vorbirii supravegheate în condiții de anchetă, care se referă la termeni tehnici, rusești, populari, regionali sau literari ș. a.; 3) **pauze** de ezitare [Ez] la care vorbitorii recurg pentru alegerea cuvîntului potrivit fie în limba rusă, fie în limba maternă; 4) **repetarea** cuvintelor, a unor construcții sau a unor propoziții [R], 5) **reluarea cuvintelor anchetatorului** [Rel], procedeau care ilustrează, de asemenea, vorbirea supravegheată în condiții de anchetă.

3.1. Corectările, pe fondul bilingvismului, pot reprezenta:

— efecte diverse ale recunoașterii și preluării modelului limbii literare (în unele situații corectarea este realizată prin exprimare rusească, dar, alteori, vorbitorii corectează tocmai această exprimare):

— *tăt în limba rusă*, [K] *tot în limba rusă* NS VI (de la regional la literar); *în limba moldo...*, [K] *la limba moldovîască* [NS VII]; *dipînd înică ș-dîpi timp*, [K] *cum îi timpu* U VIIIa;

— *în colhoz am lucrat ca... președinti...*, [K] *predsedatel' reviziúonoï camisiú* Pl V; *și nu puțiam să ma-nveți, nu*, [K] *că să ma-nvăț cum sî mână mașina* Dl III; *am învățat cîncă an di zili la profesiia...*, [K] *spețialitatia di agranóm* Pl V; *da úuțați-vă, noi avem*, [K] *fačim ședințili comitetului țegzecutiv* Pl V;

— *avem samânța marunțică, marunțică, nu poș să mănânc*, [K] *s-o manânc* N Ia; *limba...* [K] *în limba rus-am învațat, úobectili di bazâ; dacâ-î...*, [K] *maï mulț is moldoveň, ieú prefer să vorbesc în moldoviñești* Pl V; *niștiúind nič úun cuvânt úucraúian*, [K] *úucraúinesc* U Xa; *úo-nșeput sî-ntrebi...* *cât...* [K] *căț an ari* NS V;

— *după acasta*, [K] *după asta scúatim* U VIIIa; *Zic î...* [K] *î spun lu soțu meú* Dl V; *țaram î... mică, mititică* NR Ia; *să rupă pã drum, ca copii...* *ca copkii, ñe-agățam úunu di altu* Pl X;

— uneori, este corectată accentuarea cuvîntului rusesc: *Cu-afió...* *afobús merğ* NS VII.

3.2. Explicațiile prezente în texte au apărut, de obicei, din proprie inițiativă a subiecților, care au în vedere, în unele cazuri, competența idiomatice a anchetatorului:

— termen „tehnic” explicat prin termen general sau invers: *altâ bâcatâ dî-aluúat șitoritâ* [Ex] *lăfítâ* [NS V]; *focu-l fașim cu vatar*, [Ex] *așa ca úun fel di... úi din șer* Br V; *cotlon...* [Ex] *asta... plitâ... din vekimi*, *ia așa sî numia «cotlon»*. *ia sî fači din... doúâ cãrãmiz' saú... lampač, cum sî maï zici la noi, doúâ rãndur' di lampač, sî puňi fațu di plitâ ș-sî ridicâ ș-o... bağacâ* Pl V;

— termen rusesc explicat prin cel românesc: *fac farșu...* [Ex] *carña pin miasorúpcâ șî... multâ șapâ* NS V; *bățet așă școdiúós...* [Ex] *fășe drășii, di-ășeia cari sâ facâ școdii* NS II; *an pridumăiit noi așă,* [Ex] *ň-an ũorgaňizat, an pliacat la platinâ...* NS II; *an pridumăiit noi așă, ũ-an ũorgaňizat acolo...* ũo sãrbãtũari pintru noi anumi NS II; *turnãm ũo apã-n... în crușcã...* [Ex] *cupã cavaï* U VIIIa; *șî n-a pãrut așa di pratívnoie la gust,* [Ex] *nu n-a plãcut di loc* L IIa; *da într-așeiaș cõicã,* [Ex] *pat* Dm X;

— termen popular explicat prin neologism: *dacã timpu-ï cald, sũari, pãmãntu mai rabdã șî... aïșta...* *sî ũusucã,* [Ex] *sî ïevaporiazã* U VIIIa; *s-adaũugã roșãta:* [Ex] *kiper roșu... tomat* Pl V; *poș pin șina va sã-ň spuï, sã...* *transmiș, sã nu retrãim noi acasã* NS II;

— termen regional sau construcție specificã, explicate prin termen (construcție) mai rãspînditã: *șî tãtia m-o trimes la...* *ũuçu* [Ex] *la...* *moșu meũ* U VI; *șî-nfãșurãm în...* *rufi,* [K] *cavaï cãrpi* U VIIIa; *Am sã-ï povistesc ũo istorie despre ñepoțica mia,* [Ex] *ũo-nãmplare* L V; *Acum avem la copkii,* [Ex] *tari mulț* L IIIa; *în ũoparcã puï ũun kil di apã caldicicã și ũo mãreșț,* [Ex] *sã adaũugã fãtinã și apã* NR IX; *puï ș-aieștia tãti și vãrï în sobã,* [Ex] *în cupțior* Pl IX;

— termen literar explicat prin termen din uzul obișnuit: *ruble noi priňam lunar,* [Ex] *în fũecari lunã* Dl X; *primiria la ũamiň li façim în limba moldoviňascã...* *moldoviňești* Pl V;

— termen literar explicat prin termen rusesc: *șî țara... limba moldoviňascã cum... în stilu rusesc scris,* [Ex] *búcvili rusești* Pl X; *s-o disformat ũuňitatia,* [Ex] *castia* Dm X; *an kicat în reğıment,* [Ex] *polc* Dm X; *(Mã suiam) pi pãturã,* [Ex] *pocrãvãlã* Dl II;

— termen rusesc explicat prin alt termen rusesc: *ș-am cãntat ũun an di dzili la alitúscã,* [Ex] *trúbã* Dm X; *șî vãstupém,* [Ex] *zapivãl în rotã* Dm X.

3.3. Pauzele în vorbire denotã preocuparea pentru alegerea atit a cuvintului sau expresiilor corespunzãtoare din limba rusã, cît și a celor din limba maternã (punctele de suspensie marcheazã pauzele de ezitare). În textele ce urmeazã pauzele reprezintã:

— ezitare privind folosirea cuvintelor rusești: *iar sã-ncepia tot...* [Ez] *perĩodu asta* Dl X; *di cân cu ...* [Ez] *socrașcãeni* NS VII; *ň-o trimãs în i...* [Ez] *fecționnãit otdilãni* NS V; *dup-așei-an stiũut c-ari...* [Ez] *vetriãnca* asta VS V; *Puňeu...* [Ez] *nacũali* NS V; *ň-au ajutat acolo cu ...* [Ez] *stolovaia* NS II; *pï-urm-o puňim în...* [Ez] *mașincã di mãșinat pũama* Br VII; *Žinu-l scũatim pi...* [Ez] *cran* Br VII; *il řiňim în...* [Ez] *põrib* Br VII; *fașim rãșiturï, catlãtã, gãluști, cartũafi cu carňi...* [Ez] *pil'meňi* Br V; *sî duși-n...* [Ez] *põhreb* Br V; *noi, bãtefi...* [Ez] *an rișit s-ňi dușim* Br II; *ň-am întãlňit cu ñiști...* [Ez] *rãbaș* Br II; *dirãctoru și...* [Ez] *clãsnãi rucovoditelï* ũo-nșeput sã striži la noi Br II; *am așuns la...* [Ez] *ũozero Baikal* Dm X; *ũo ñvãțat la...* [Ez] *marihõdnaia școla* Dm X; *An lucrat la...* [Ez] *strõicã șinsã añ* Dm IX; *Dupã ș-am viňit di la-nvãțat, m-an...* [Ez] *ũustroũit drept la lucru în colhoz* Dm VIII;

— ezitare în privința alegerii cuvintelor în funcție de cunoașterea lucrurilor și pentru exprimarea nuanțatã: *frãmãnt i...* [Ez] *vãrtoșãl, li-așãdzãm pi...* [Ez] *ũun știãrgarï, li pun în...* [Ez] *tr-o strãkinã* mãi mari NS V; *Vreũ s-vã povistesc i...* [Ez] *ũun caz* NS V; *num-a-nșeput a lucra...* [Ez] *poliicliňica* NS V; *Piňișlín...* [Ez] *puňeu antibioticï* NS V; *tãticu mã adușe la...* [Ez] *la tãca și la mãca* NS II; *pi urm-an aflat, datoritã mobi...* *aïștia, nu, mobilãili i...* [Ez] *celularilor* NS II; *dĩ-amu ñi gãtisí...* [Ez] *torba* Br X; *Ș-apã dĩ-amu luoum și...* [Ez] *coșelím* turta șeia Br V; *ș-o pun în...* [Ez] *în tava, și li-așãdzãm în...* [Ez] *farfriũ mari* Br V; *ïnvelim cu...* [Ez] *rogojũ di papãrã* U VIII a;

— ezitare ce reflectă o atitudine stilistică (alegerea dintre cele mai multe sinonime posibile, din perspectiva eficienței comunicării): *Īaram așă...* [Ez] „*párocca Tvix*” NS II; *cartúafă cu cūarjî cu ūoloĩ, cu ūusturoĩ, cu...* [Ez] *pépiñ muraș, pătlăželi, fașim rășitur¹, catlétă, găluști, cartúafi cu carni* Br V; *șî-l ūungim cu...* [Ez] *ũunturâ* Br V; *aĩca-n sat fac...* [Ez] *rășădesc două felur¹. Fac la nápur¹ și la tandári* U VIII a.

3.4. Repetarea cuvintelor, a îmbinărilor de cuvinte și chiar a propozițiilor întregi reflectă mai multe situații de comunicare; trebuie să avem în vedere, în primul rând, faptul că subiecții noștri nu s-au mai aflat în postura de interlocutori într-o înregistrare cu aparate (ceea ce presupune chiar o responsabilitate social-culturală); de aceea, ei sînt marcați de această situație de comunicare mai puțin obișnuită și au preocuparea de a-și „organiza” discursul. În al doilea rând, repetarea poate fi percepută și ca efect al nesiguranței în ceea ce privește cunoașterea limbii materne (în special a lexicului). Exemple: [R]: *pĩ-urmâ-n luna lu septembrie...* [R] *în luna lu septembrie Lĩuda-m spuñi* DI V; *ĩara brigada*, [R] *brigada ĩara cu caĩ mulș¹; an văzut cum...* [R] *cum...copiĩ ĉeia, ĩaraũ copiĩ, în prima serie ĩaraũ... artiști ĩaraũ cum...* [R] *copiĩ ĩaraũ, tot așa di vârsta nũastră ĩaraũ* DI VIII; *ñe dučim noi cu tũati la club*, [R] *ñi dučim noi cu tũati la club...*; *a viñit c-o drũaĩ di băieș¹, di ñamur¹ dĩ-a lui*, [R] *ñamur¹; mã așez tot așa pă... pă crivat, avĩaũ crivat*, [R] *m-așez pă crivat* DI VII; *da mama ĩara fũarti bolnavă, a căzut la pat și...* [R] *ĩara bolnavă*; DI V; *ĩntăĩ războiũ s-a-nčeput pă douădoũă ĩuñ în patrușpatru și ñ-a vășilít dĩ-aĩč ...* [R] *ñ-a vășilít dĩ-aĩč; mã-sa a mȃncat băieșĩ ...* [R] *băieșĩ ĩei a mȃncat...* Or X; *ș-avĩam vrĩo ūopt ĩ... ūopt añ, da*, [R] *ũopt añ avĩam; ĩeu ñ-ara...* [R] *ñ-ara răũ...*; *ĩeu m-an culcat... ūoĩ*, [R] *m-an culcat; și ĩaca ñ-am revĩñit ĩeu...* [R] *ĩeu ñ-am revĩñit și...*; *și... mã duc la ...* [R] *mã duc la cũhñi; amȃndoũă facĩm, nu...ĩeu ñĩcodatȃ nu fac singurȃ, noi* [R] *amȃndoũă facĩm; avĩam činzeč di rășuș¹ d-estĩa di...di casȃ, cari țipȃ tari*. [R] *ta-ari țipȃ; ĩarbȃ...li dȃdĩam ...mam-ăĩ, čas pĩ minutȃ* [R] *li dȃdĩam ĩarbȃ; tot așa țipȃ*, [R] *tot așa țipȃ și tre s-li daĩ mult; nu prĩa...* [R] *nu prĩa, fĩncȃ... ūucraĩñan avem pușin* NR I a; *merđi acȃtĩstu, merđi... liturg'ĩia, tũati, pȃn la douăsprezečĩ, sȃ răũușascȃ sȃ tĩrmiñi slujba* [R] *pȃn la ūarili douăspričĩ* PI IX; *pĩ-urmȃ ñ-am dat, cu timpu...* [R] *ñ-an dat; ș-ascultȃ liber, și-nșeleg mãĩ biñi ca noi* limba ūucraĩñanȃ... [R] *mȃĩ biñi ca noi* PI V; *ũoraș ũ frumos... d-așȃ-ĩ... starĩnȃĩ, ĩel ĩ... cu scul'ptur¹ multi, cu... stroĩt di franțũj...* [R] *ĩ-un ūoraș ĩ... frumos așȃ* NS VIII;

3.5. În narațiunile subiecților, putem constata și reluarea cuvintelor anchetatorului, ea constituind un element al acomodării la registrul public formal al vorbirii, dar și o strategie în ceea ce privește formularea răspunsului. Din perspectiva registrului vorbirii, se poate remarca atît repetarea fonetismelor (și a lexicului) anchetatorului (în continuare, A), cît și păstrarea formelor caracteristice graiului local (respectiv, ale celor proprii subiectului; în continuare, S):

- [A] Și ce făceați dumneavoastră acolo la slujbă?
 [S] [Rel] Și fășem? Stȃtem la post.
 [A] A fost așa vreun caz interesant care vȃ amintește de ceva, de armatȃ?
 [S] [Rel] Ūun caz ũinteresant ũo fost... sȃ spun...
 [A] Și-n ce mod era acolo sȃpuneala?
 [S] Ūo fost [Rel] ĩn mod aspru.
 [A] Și dupȃ asta? Cum ați venit acasȃ?
 [S] [Rel] An viñit acasȃ... drept numa-n... ñi s-o-mplĩñit... srȃcu.
 [NS VIII]

- [A] *Și cum e lucrul?*
[S] [Rel] *Lucru-î... biñi, merži.*
[A] *Vă plătește leafa?*
[S] [Rel] *Ñi plătești, cân ñi plătești.*
[NS VII]
- [A] *Și când ați venit acasă, părinții...*
[S] [Rel] *Cân an viñit acasă...cum?*
[NS II]
- [A] *De ce?*
[S] [Rel] *Di çi? Fiicari ũom îi născut în nația luı, în limba luı sã vorbıascã.*
[UX a]
- [A] *Cãți ani ați lucrat în colhoz?*
[S] [Rel] *În calcóz am lucrat treizec de añ.*
[DI X]
- [A] *Ce înseamnă bogați?*
[S] [Rel] *Bogaț^ı, nu, ajuns^ı așa.*
[A] *Teaua, asta ce-i?*
[S] [Rel] *Asta-ı Țıaŭa, polócra.*
[DI VII]
- [A] *Și asta-i tot, da?*
[S] *Și tot, [Rel] asta-ı tot.*
[A] *Și cum spãlați voi?*
[S] [Rel] *Cum spãlãm î...avem alg'ııi-așa mari...*
[A] *Dar tu te-ai săturat de ele...*
[S] *Dá, [Rel] m-an saturat di dânsili!*
[A] *Tot așa?*
[S] [Rel] *Tot așa țipã, [Rel] tot așa țipã și tre s-li daı mult, ș-manãncã mult.*
[NR I a]
- [A] *Dar cu ce scop?*
[S] [Rel] *Cu çi scop? Cã... sã ĩintrãm în... Ūucraına la... acad...școl^ı superıũari-n Ūucraına.*
[A] *Nu prea? În ce sens nu prea?*
[S] [Rel] *În çi sens? î... La lecții așa pot sã asta, da cã sã mã duc în... ũoraș...*
[A] *Comiteți greșeli, da?*
[S] *Da, [Rel] comit greșãl^ı.*
[A] *Dar... limba maternã... aveți ore rezervate?*

- [S] [Rel] *Avem ũore.*
 [A] *Cu ce ũocazie?*
 [S] [Rel] *Cu ce ũocazie... ĩera... pi timpul... Constantiñescu...*
 [A] *Eraĳi romāncā.*
 [S] Da. [Rel] *Īaram romāncā.*
 [A] *Un vis de-al dumneavoastrā.*
 [S] [Rel] *Ūun vis...pūate ĩ...sā-ĳ trimeĳ pi dānșĳ-n Romāñiĳa...*
 (Rāde)
 [A] Dar cum, *ĳn ce mod?*
 [S] [Rel] *Īn cĳ mod? Sā n-o ũuĳt ĳĳcodatā...*
 [NR I b]

4. Efecte ale bilingvismului le reprezintā și calcurile, ca o particularitate specificā a limbii vorbite (dar și scrise) a populaĳiei din zona investigatā. Se ĳntĳnesc atĳt calcuri lexicale și gramaticale dupā limba rusā, cĳt și calcul semantic; acesta din urmā, dupā I. Lobiuc, „presupune obligatoriu un bilingvism constant și avansat și dā naștere la o mulĳime de identificāri și nivelāri ĳntre planurile semantice ale celor douā limbi”⁷: **pentru miñi a māncat ĳel bātaĳi** L II b; *a spus...cā sā nu ĳĳ-o daĳ* DI III; *ĳn cĳnzeșnouā* [școala] **ĳera-n ĳizmaĳl** Or X; *sā rāmān și māĳ diparti șoferu luĳ; așā c-an viñit acasā* Or VIII; *aĳ rāmas aĳĳc ĳn sat și s-aĳ...* **ĳnvāĳat ș-pi moldovñești** NR I b; *dupā cē dāĳĳam sēsĳiā* NR VI; *ĳera... pi timpul... Constantiñescu* NR I b; *viñam di la șcūalā, frig, dizbracaĳ la piĳūari* Pl X; *copĳiĳ cari sĳ-nvāĳā vorbesc liber* Pl V; *dipi rāzboĳ, dĳodatā, numa ũundi n-an lucrat* Oz X; *m-a luĳat și pi miñi la șāhtā, ĳn loc di socru* Oz IX; *ĳn timp di doĳū cāsuri an scos triĳ kili* CI II; *m-an dus la Tēpliĳa și m-am ĳnvāĳat di cuzñeĳ* Br X; **Pi g'ol**, *lāngā Tropovka, ĳ-am ĳntāĳñit* Br II; **Cāt timp ũo trecut**, *da ũodnoclāșñiĳi ș-amu s-aduc aminti și ĳi rāĳim cu tāt* Br I; **Ūe-nvāĳām** *la șcūalā ũunspredzāsi añ; Īn șcūalā-nvāĳām trei limb^ĳ* St I; *Vorbĳam, clar lucru, tāt ĳn limba rusā; și faĳā di miñi bāĳeĳi s-atārnaĳ normal; mĳ-am dat ũnteresul și-nvāĳam șeĳā și-ñ trebi; și ũuñava mā stāruĳem sā ĳin minti* NS VI; *mā stāruĳiem sā ĳin minti* NS VI; **ñi stāruim** *sā capcōnām singur^ĳ* Br V; *acĳentu ĳi sĳ primĳa și... mā stāruĳiam* NR I b; *ĳnvāĳātori s-aĳ... s-aĳ stāruĳit s-ñi-nveĳi* Pl V; *d-acuma ti stāruĳeșt^ĳ sā vorbeșt^ĳ limba* Pl V; *ĳeli māĳ buñi sĳ priñesc* St Va; *māĳ moĳ sĳ priñesc* L IX; **s-o priñit** *caș* Fr VIIIb; *ĳeli sĳ priñesc puhavi* Fr I; *tari bunā sĳ priñești* Br V; **s-o priñit** *frumos* Dm II; **s-a priñit** *și māĳ mult* Oz VI; *mā priñĳkĳa și nu i sĳ priñā* Oz III; *Acĳentu ĳi sā primĳa* NR Ib; *ca sā nu ĳi batā, fāșem lucru* Dm VII; *din caĳuza c-așā... am primit-o di la-nĳeput* Pl V; *ñi ĳecșprimām curat* NR I b; *Mamica ĳn șĳr retrūești, pĳntru miñi; sā transmiĳ, sā nu retrūim noi acasā* NS II.

5. Corpusul nostru de texte reflectā semnificativ și tendinĳa unor subiecĳi de a vorbi mai ĳngrijit ĳn prezența anchetatorului, ĳn fața microfonului; se poate surprinde, așadar, preocuparea pentru o exprimare „mai aleasā”, apropiatā spontan de registrul „literar”, atĳt ĳn ceea ce privește categoriile gramaticale, cĳt și lexicul.

5.1. O marcā a discursului ĳn registrul public formal este apariĳia gerunziilor, acestea fiind, sub influența compunerilor școlare, ĳn general, mărci ale unui discurs „construit” ĳn condiĳii de anchetā: *ĳo ĳm^ĳ daĳ drumu din dĳal fugānd* L VII b; *ĳo, mānānd mașina, am dat ĳntr-o grūapā* NR V; **sabrazĳnd** *noĳ cātĳ-un paar di yin* Oz VI; *șĳ, fācāndu-ñ, vrazĳcā,*

⁷ Contactele lingvistice ucraino-romāne (Pe baza Atlasului lingvistic romān și a tuturor celorlalte surse documentare), Editura Universitāĳii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 387.

serviçu militar NS VI; *ridicând păreții pân la sfârșit, sî pun bălsili* St IV; *üodatâ, grăg'indu-mâ la lecțiile* St III; *terminând di acoperit* Fr VI; *ș-așa pândind, l-au prins pi namț* Fr II.

5.2. Ca efect al cunoașterii (într-o măsură redusă încă) a limbii literare pot fi considerate unele neologisme ce apar în vorbirea subiecților anchetați. Datorită instruirii școlare în limba română, datorită lecturilor de texte în limba română și datelor personale ale subiecților de a sesiza forme ale registrului literar, în vorbire apar neologisme „confruntate” cu împrumuturi rusești sau cu termeni / forme din uzul curent:

— neologisme (și forme literare) ce apar în concurență cu termeni (și modele) rusești; după termenul neologic este notat, în paranteze drepte, corespondentul rusesc folosit în mod obișnuit: mîncarea *turistului* [závtrak turista] Fr Va; *fundamént* [fundáment] Fr IV; *suprafață* [plóșcad'] St X; (a) *construi* [(a se) stroí] St IV; *lecție* [urók], *ñivel* [stupén'] *salâ sportivâ* [sportzál], *salâ festivâ* [áktovyj zal], *muzeü* [muzéj], (a) *conține*, [soderžát'], *cabiñeti* [kabinéty], *cunoștințili* [znánij], (a) *acăpăra* [polučít'] St I; *aviüani* [samaliüáti] NS VIII; *concediu* [ótpusk], *contabil* [buhálter], *procéñti* [procénty], *compuñiri* [soçinéñij] NS VII; *directüare* [diréctor] St I (în limba rusă substantivul *director* nu are genul feminin);

— alte cuvinte, cu statut de „neologisme zonale”, față de rusisme sau termeni dialectali (cu aceeași precizare tehnică): *diferiti* [ráznye] Fr VII; *diüariși* [de atîta că] St V a; *plitâ* [plítcă] St Vb; *îndriaptari* [napravlénie], *grădiñiță* [sádik], *liăfâ* [zarplátâ] NS VII.

Uneori, în raport direct proporțional cu numărul mare de cuvinte din limba rusă se află absența neologismelor din limba literară. O situație deosebită se constată la elevi, pentru care neologismele reprezintă elemente ale registrului public formal (vorbirea de la școală, cu persoane instruite, cu cele puțin cunoscute sau chiar necunoscute). Este atestată, pe de altă parte, și utilizarea incorectă a neologismelor, atît de către elevi, cît și de către subiecți neinstruiți, sau chiar instruiți: *șcúala țesti cu douâ ietajur' și conține* [cuprinde] *douâdzăș și șasi di cabiñeti; cunoștințili ce li-am acăpărat* [acumulat] *în timpul învățaturii la șcúalâ mult ñ-or trebuü în viață* St I; *sâ üüț limba ta natalâ* [maternă] *mai n-ar trebuü* U X a; *sânt cointeresat sâ vin mai divremi* [OZ III]; (în ultimul exemplu este vorba de un calc direct după limba rusă: быть заинтересованным).

6. Aceeași este situația și în ceea ce privește fonetismele literare, în raport cu fonetismele regionale prezente în vorbirea subiecților anchetați; pot fi remarcate două categorii de fapte:

a) sesizate: *da atunc sâ h'ii în câmp... sâ fiü, sâ lucrez'*; *da noï ag'a... abia treibia; dacâ, vrasâzic, țera mai biñi, ñ-a, ne lăuda* DI X; *Așa cân la calhóz așa, iara g'iñi, iara... biñi* DI IX; *çi esti, ñica, ñimica nu sa... nu sâ üüitâ* DI V; *Și ieü ñ-ara... mî-ara răü... NR I a; țaraü copiü mult cari vorbiaü pi rusești și vorg'am și... mai mult pi moldovñești NR I b; sâ rupia pâ drum, ca copiiü... ca copkiiü* Pl X; *sî faci din... cărâñiz', douâ cărâmiž'* Pl V; *români grăiesc românești, sî vorbești căvaï mai delicát* U X a; *acolu... alg'iñili, albiñili* aiștia nu zbor U VIII a; *ieü di multi or' ñ-aduc* cuvintili ș-acuma *mî-aduc* cuvintili lui U VI; *adușem sara üo araba și dimiñata üo haraba* Br X; *câ iü trebu sâ știüi rusasca, câ rusiasca üo știüi tăț* Br IV;

b) nesesizate: *aüșa trăiem, m-adușeü, bățet, üșãm, avem, si-ñ plășe, țaram, sâ prăjîm, dimiñatâ, Dumñezăü, ñ-o aüudzît, üo... sîmñit fumu, ažunži, üo stîns, g'ișușcâ, možila, tăț a sâ šiübâ g'iñi, am întăles, acasâ, părinț, aiștia, šiñava* etc., NS II.

În diferite situații de comunicare, pronunția, în ceea ce privește fonetismele dialectale, oscilează. Se constată că ele pot fi evitate atît conștient, cît și inconștient. În

exemplele următoare, vom prezenta evitarea lor inconștientă. În vorbirea unui tânăr (muncitor la moară), [Br II], în vîrstă de 16 ani, se succed fonetisme literare și dialectale (*să strîge*, dar *sî rîdiși*), ca și alternanțe de termeni (sintagme) în limba română literară și limba rusă: *îeducații fizică și clásnăi rucuvoditel'*; la informatoarea [Fr VII] în pronunțarea verbului (*a*) *ridica* apare atît fonetismul dialectal, *rîdicat*, cît și cel literar, *să rîdică*; are loc schimbarea registrului de la dialectal la literar și la informatorul [Br IV]: *tăț și toț* sau *să știți și să știibă*.

7. Putem constata alternanța în folosirea cuvintelor rusești și românești la același subiect. Fenomenul poate fi observat chiar și la vorbitorii mai în vîrstă; de exemplu, informatorul Dm X folosește formele românei literare *reșiment*, (*am*) *anunțat*, *m-o decorat*, dar, în același timp, folosește și multe rusisme; în relatarea informatorului [NS VIII] apar numeroase cuvinte tehnice rusești, dar aceste folosește și termeni din limba română literară: *aviuăni, sî ūoriientăi, s-o... întrerupt, concēdiu*. Alte exemple: *adél'no, într-o parti prăjășt' pî tava șapa; sâ šiibă ca fūaia di țigară... nu, cōrju ūista* Br V; *scūatim cu șlāngu, cu kīșca* Br VII; *a-nvațat di buháltir, contabil la colhoz* NS VII; *datoritā mobi... aīștia, nu, mobūlčili î... cēlularilor* NS II; *în crușcā... cupā cavaī* U VIII; *c-așeptam recoltā, așeptam ūurojāi* Dl X; *Pi păturā, pocrāvālā* Dl II; *în strîng patu, pun pocrāvāla pî crivāt; ȳa faci pirōg, asta ca tortu-așa* NR I a.

8. Este de semnalat și extinderea pronunțiilor „dialectale” asupra cuvintelor împrumutate din limba rusă și, mai puțin, din ucraineană: *poléș* Fr II; *pirojūášili* Fr I; *șîfir, șiripîțā, bălșili* Fr IV; *podog'ūál'nic, stenș* Fr IX; *kirpiș* St IV; *holodil'nișe* ST IX a; (*ti*) *zederjășt', narușăsc, drūži* NS II; *piñițlîn* NS V; *atīstat, buháltir* NS VII; *dājī, colódș, dvijuášili* NS VIII; *korcā* NS IX b; *ūdnoclásniși* Br I; *rābaș, (an) rișît* Br II; *g'īdu* Br VII; *načālniși* Dm IV; *tapșan, sñimșili* Pr VI a; *hodóșii* Pr X; *rîzînā* C III; *motoșcla* C IV; *sosēdz* C VI b; (*am*) *rișît* C VI a; *mujîș* C VIII; *prīdmēt* CI III; *râjîi* U IV; (*a*) *ūunvol'nit, ūopșijîtiē* Oz VI, IX; *alimūāni* Oz VIIa;

9. Rezultatele cercetărilor noastre prezentate mai sus reflectă starea limbii minorității naționale române din sudul regiunii Odesa. Pe baza faptelor analizate se constată modul „defectuos” de exprimare a vorbitorilor de limbă română de aici, prin diferențele dintre limba vorbită și normele literare și, în ultimă instanță, prezența semnificativă a interferențelor lingvistice, cînd în vorbire apar multe rusisme și (mai puține) ucrainisme. Rezultatele reflectă faza în care unele persoane renunță la limba lor maternă în favoarea unei limbi „de prestigiu” social, fapt care poate avea repercusiuni în ceea ce privește procesul de asimilare lingvistică.